

21.68x31.61	1/2	10 עמוד	מגזין - גלובס	16/12/2022	84227262-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

10 | יואב קרני: השבוע לפני
מאה שנה מת **אליעזר בן יהודה**,
האדם היחיד שהשכיל להבין
את חשיבותו של הדיבור העברי
לבניית הלאומיות של העם
היהודי. את מה שהוא ידע, אפילו
הרצל פספס.

Karny@globes.co.il
לרשימות קודמות:
yoavkarny.com
YoavKarny

יואב קרני ← וושינגטון

מאה שנה למותו של אליעזר בן יהודה: "וזה היה החלום"

חייו, התנגדו למפעלו, והטילו עליו חרמות ונידויים.

שני הדברים

בן יהודה הקדיש את חייו למפעל מדעי עצום ממדים, מיליון של 16 כרכים, ראשון מסוגו. אבל הוא לא היה איש מדע. הוא בוודאי לא היה חכם לשון. בצעירותו המוקדמת הוא הורה שבלשנות משעממת אותו. הנסיבות הן שהעמידו אותו שם. הוא היה בראש ובראשונה איש פוליטי. אילו נשאר באירופה, אפשר שהוא היה נעשה מהפכן סוציאליסטי רוסי. למען האמת, הוא כמעט נעשה. הוא המיר את המהפכה הרוסית במהפכה לאומית יהודית. הוא היה צעיר להפליא, בסך הכול בן 20, כאשר כתב מילים היסטוריות: "שני הדברים שמבלעדיהם לא יהיו היהודים לעם - הארץ והלשון". הוא קיבל עליו להבטיח את הלשון. החייאת הדיבור העברי היתה מעשה מהפכני. היא היתה גם א-היסטורית. הדיבור, שהוא גמר אומר להחיות, פסק באופן טבעי, בהדרגה, לא מפני שרבנים קדמונים קשרו קשר נגדו, וגם לא מפני שכובשים זרים אסרו עליו. הוא פסק מפני שהעברית, כמו לשונות קטנות אחרות במזרח הקדום, כרעה תחת כובד משקלן של בנות זמנה הגדולות, העשירות ורבות המדברים, הארמית והיוונית. ייתכן שהעברית לא שימשה לשון הדיבור של רוב יהודי הארץ הרבה לפני שהדיבור בה פסק, מאז גלות בבל, במאה השישית לפני הספירה.

הכנסתה לשימוש בדיבור יום-יומי לא היתה אפוא "החייאה". היא היתה במידה רבה המצאה. בן יהודה קיווה שהיא תהיה לשון הנביאים, טהורה מן הארמית שנואת נפשו ומן היידיש שהוא תיעב; התחביר ואוצר המלים שלה יהיו אלה של התנ"ך, לא של הספרות הרבנית; והגייתה תהיה כמנהג המזרח, זו המתוארת בספרות.

הוא צדק בעניין ההגייה, אבל טעה בעניין הסגנון. העברית המקראית, במידה שדובריה אי פעם, היתה לשון ארכאית. העברית המודרנית קרובה הרבה יותר אל לשון הספרות הרבנית מאשר אל לשון התנ"ך, אל רבי יהודה הנשיא יותר מאשר אל ישעיהו הנביא. זו תוצאה טבעית. ידעת העברית נבעה משיבות ומבתי מדרש, לא מהאזנה לנביאים בשער העיר. העולים לארץ היו אמנם מורדים, אבל

התפקודתם לא מחתה את זכרונם. הם עלו לארץ כאלפיהם ברבע הראשון של המאה ה-20, פרסמו עיתונים וספרים, לימדו בבתי ספר, נשאו נאומים ועשו פוליטיקה. רבים מהם, בייחוד בין משכיליהם, לא סבלו את בן יהודה. הם

ביום השנה המאה למותו, כדאי להיזכר שבן יהודה היה איש פוליטי, ותחיית הדיבור העברי היתה מעשה פוליטי. הוא היה כמעט היחיד בדורו שהבין את הקשר בין הלשון לבין עצמאות מדינית. הוא גם הקדים להבין שהעברית זקוקה לעירוני דחוף של מילים חדשות. הוא עורר שנאה יוקדת מימין ומשמאל, אבל הוא צדק, בדרך כלל

בן יהודה הקדיש את חייו למילון בן 16 כרכים, ראשון מסוגו, אבל הוא לא היה איש מדע ובצעירותו הודה שבלשנות משעממת אותו. הנסיבות העמידו אותו שם

← ב-1922, מפקד האוכלוסין הראשון של ממשלת המנדט הבריטי הראה כי בארץ חיים 83 אלף יהודים. בדיוק לפני מאה שנה, ב-17 בדצמבר 1922, 35% מהם השתתפו בהלווייתו של אליעזר בן יהודה בירושלים. הניו יורק טיימס דיווח כעבור יומיים, כי זו היתה "ההלוויה הגדולה ביותר שנראתה אי פעם בארץ ישראל". יחסית לגורל האוכלוסייה, אין זה מן הנמנע שהשיא ההיסטורי עומד בעינו. בן יהודה מת פתאום בנר שני של חנוכה תרפ"ג, בגיל 64. שנה אחת לפני מותו, 40 שנה לאחר שהגיע לארץ, העברית הוכרזה לאחת משלוש הלשונות הרשמיות בארץ ישראל. זה קרה, לפי חשבונו של בן יהודה, בערך 1,600 שנה לאחר שהדיבור העברי בארץ פסק. מה נוגעים ללב הם העמודים האחרונים של הקדמת בן יהודה למילונו הגדול.

בידת הרבנים

הנה הוא עומד בחרר העבודה שלו, בבית ברחוב החבשים בירושלים (כיום רחוב אתיופיה), נובר בספרות הרבנית של שלהי המאה השלישית, וסופר את המלים העבריות. הן מתמעטות והולכות. דוחקות אותן מלים ארמיות, שכן יהודה קורא בלליות. גדולי הדור מדברים ארמית, זה עם זה ועם תלמידיהם, על עניינים של קודש ועל עניינים של חול. בן יהודה כותב: "במהירות גדולה ובכוח שאי אפשר לעמוד בפניו הולך הדיבור בארמית וכובש לו את משגביו האחרונים של הדיבור בעברית... וקיצו של הדיבור בעברית הולך ומתקרב... עוד מעט, עוד דור אחד, והלשון העברית מתה בדיבור-פה".

האיש הצנום, החיוור והחולני הזה, שחייו תלויים לו מנגד, בא חשבון עם חכמי ישראל העתיקים. הוא, שמסר את נפשו למען הלשון, אינו סולח להם את נכונותם לוותר עליה בקלות. אל נכון, בשעה שכתב את הדברים האלה הוא חשב לא על רק האמוראים ועל התנאים של המאה השלישית והרביעית, כי אם גם על רבני ירושלים בסוף המאה ה-19, שמיררו את

21.76x29.66	2/2	עמוד 12	מגזין גלובס - 16/12/2022	84227263-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790				

יואב קרני

← כתבו עליו דברים איזמים. אבל הם איפשרו את עליית העברית המודרנית.

שנאת הרבנים ושנאת החלוצים

המיתוס של בן יהודה מרבה לעסוק בשנאת רבני ירושלים כלפיו, זו השנאה שעברה בירושה דור אחר דור, ומטריפה את בן יהודה ברחובות מאה שנים עד עצם היום הזה.

אבל בעוד שאין קושי להבין את השנאה הזו, המעוגנת בחילוניותו הקיצונית, שנאת החלוצים של העלייה השנייה אינה מתיישבת עם הציפיות הטבעיות. סוף סוף הוא היה חלוץ בעצמו, ואפשר להגיד עליו שהיה החלוץ הפוליטי הראשון בארץ ישראל בזמן המודרני, עוד לפני העלייה הראשונה.

שלמה צמח, מן הכותבים המהוננים ביותר של העלייה השנייה, הגיע ארצה ב-1904. הבזו העמוק שלו לבן יהודה האריך ימים. ב-1970, האקרמיה ללשון העברית ציינה את השנה ה-80 לתחיית הדיבור העברי. חישוב השנים התחיל מייסוד ועד הלשון, גלגולה הקודם של האקרמיה, ב-1890.

צמח הגיב על החגיגות האלה ברשימה חריפה במאזניים, ביטאון אגודת הסופרים. הוא כתב כי ב-1904, שנת עלייתו, חלוצי העלייה הראשונה במושבות לא דיברו עברית. היו רק חמש משפחות דוברות עברית בארץ. הוא מנה אותן: גרונוסקי-גור ביפו, ילין ומויחוס בירושלים, וילקומיץ ואפשטיין בגליל העליון.

"ודאי יתמה הקורא מפני מה מביא בראשה של רשימה זו את ביתו של אליעזר בן יהודה ברחוב החבשים בירושלים", כתב צמח. וכך, הוא הסביר, "למעשה דיברו או בני הבית הזה בינם לבין עצמם אף עברית ואף רוסית או צרפתית". עולי העלייה השנייה "מצאו את ארץ ישראל שפלה, מנוונת וירודה והדיבור העברי לא נשמע באיורה... כליל לשונות הוא ששלט בארץ, והעברית עזובה ועלובה".

אין ספק שהעלייה השנייה הצילה את המפעל הציוני, כמעט בכל מובן שהוא. היא הוריקה נסיוב אנרגיה לעורקיו. היא באה ממעמקי התנועה המהפכנית הרוסית, וחברו בה תיקון עולם נועז ופוריטניות מפתיעה. סגנונם של עיתוני בן יהודה היה לצנינים בעיני חלוציה. הם טעמו בהם חיקוי זול לעיתונות העממית של פריז. הם לעגו לחמדה, אשתו השנייה של בן יהודה, אף כי הצילה את חייו בן יהודה ואת מילונו. הם תיעבו את איתמר בן אב"י, בכורו של בן יהודה, שהיה בעיניהם נלעג ופומפוזי.

"בית חרושת למלים"

מקצת מן המחלוקת היתה לשם שמיים. הם התנגדו מלכתחילה ל"בית החרושת למלים", שכן יהודה וסיעתו הקימו בירושלים. ההתמודדות היום-יומית עם צורכי העולם המודרני חייבה מלים חדשות. הן היו מופיעות בלי הוזהרה בעיתוני בן יהודה, והיו מעלות את חמתם של הסופרים העבריים רבי השפעה של אודסה. למשל, כשהגיעה הרכבת הראשונה לירושלים, בן יהודה יצר בשבילה את המלה "רכבת" ודויד ילין יצר את המלה "קטר". חבל שהאקרמיה ללשון העברית אינה ממתינה לרכבות ביום כניסתן, ומסכלת מלכתחילה את התאזרחותן של מלים זרות.

רשימה חלקית של חידושי בן יהודה: מטריה, ממחטה, מסערה, מרכבה, חייל, משרד, רשמי, הגירה, גננת, עיתון, מילון, ארבי, חזית, פצצה, אקרה, אהרה, אופניים, אמנות, אפור, ורוד, בובה, תרגיל, מברשת...

בית החרושת למלים אמנם העניק את הפצצה, את האקרה ואת החיילים במלחמה ליצירת עברית מודרנית. יוסף קלוזנר, ההיסטוריון ומבקר הספרות, אמנם היה קרוב אל סופרי אודסה, אבל נעשה לימים ממעריציו הגדולים של בן יהודה. הוא אמר עליו כי הוא הבין מה שמשכילים עבריים בני זמנו התקשו להבין: לשון אינה יכולה להתאים את עצמה לצורכי דובריה אם היא נעדרת דיוק וניואנסים. מילון עברי ידוע של סוף המאה

מות בן יהודה מוכרז ב'דואר היום', העיתון שערך בנו, איתמר בן אב"י, בירושלים

אני מציע לראות בבן יהודה שווה ערך של הרצל. זה ייסד את הציונות המדינית, וזה את העברית המדינית, שהיתה חיונית להתהוות התנועה הלאומית

ה-19 היה מתרגם שם של עץ מלשונות אירופה כ"מין עץ", כתב קלוזנר. בן יהודה היה מעניק שם עברי לעץ.

הציונות המדינית והעברית המדינית

הנס של תחיית הדיבור העברי היה פוליטי. במקום אחר כתבתי בהרחבה על הנס הזה (<http://yoavkarny.com/5656>), והצעתי לראות בבן יהודה שווה ערך של הרצל. בעוד שזה האחרון יסד את "הציונות המדינית", בן יהודה יסד את "העברית המדינית". היא היתה כלי חסר תחליף בהתהוות התנועה הלאומית.

כללית, מפתיע עד כמה הרדר הראשון של ההתעוררות הלאומית היהודית באירופה הקל ראש בלשון הלאומית. הרצל לא הוכיר אותה ביאלטנווילר, המסע הבדיוני רב ההשראה אל מדינה יהודית עתידה. אחד העם, שהיה בעצמו כותב מחונן בעברית, לא ייחס חשיבות מיוחדת למפעלו של בן יהודה. הוגים בולטים בזמן ההוא לגלגו על ניסיונו של בן יהודה להקים לתחייה את "המסטודון והממותה", או להרביק את חרסו של הכר השבור.

בן יהודה היה תוצר מובהק של זמנו. הוא הגיע אל פרקו בשנות ה-70 של המאה ה-19, כאשר תנועות לאומיות בכל אירופה אימצו את הגיונו של הפילוסוף הגרמני יוהן הרדר. הרדר העמיד את טיפוח הלשון הלאומית במרכזו מאמצי התחייה של כל עם. "גרמני, דובר גרמנית", הוא אמר, כאשר רק מיעוט קטן של גרמנים דיברו בה.

קצת קשה להאמין, אבל את בן יהודה אנחנו חייבים במידה לגירוי לא סביר מעיקרו: מלחמת השחרור של בולגריה, ב-1877. "אחרי שעות אחדות של קריאה בעיתונים והרהורים על דבר הבולגרים ושחרורם העתיד, ופתאום והנה כמו ברק הבריק לפני עיניי... וקול פנימי תמוה שמעתי קורא אלי: תחיית ישראל ולשונו על אדמת האבות!"

"וזה היה החלוש", כתב בן יהודה חמש שנים לפני מותו, ב-1917.